

Банасевич Ірина Іванівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
навчально-наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ПРАВОВІДНОСИНИ ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ

Теоретичні питання, пов'язані із захистом прав споживачів, доволі тривалий час є предметом багатьох наукових дискусій. Такий інтерес обумовлений кількома причинами: по-перше, об'єктивною необхідністю удосконалення механізму охорони прав споживачів в умовах стрімкого розвитку відносин на ринку товарів, робіт та послуг; по-друге, у зв'язку із тим, що цей правовий інститут належить до пріоритетних сфер адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу; по-третє, неефективністю окремих цивільно-правових заходів впливу на суб'єктів підприємницької діяльності, в наслідок чого зафіксовано велику кількість порушень прав споживачів; по-четверте, необхідністю сформулювати єдину теоретичну основу захисту прав споживачів. До числа не охоплених сучасними дослідниками теоретичних проблем належить проблема розуміння сутності правовідносин за участю споживачів.

Розробка проблеми правовідносин за участю споживачів має не тільки теоретичне, але і практичне значення, оскільки вона повинна стати основою для правильного законодавчого регулювання даних правовідносин, чіткого визначення прав та обов'язків їх учасників, а також аналізу їх фактичної реалізації.

В наукових працях останніх років щодо аналізованого питання застосовуються такі терміни як: споживчі правовідносини, споживче право, споживчий договір тощо. Виникає запитання: який зміст вкладається науковцями у наведені терміни? Чи доцільно саме їх застосовувати до явищ, які ними позначаються?

З цього приводу у науковій літературі існує кілька позицій:

1) застосування термінів «споживчі відносини», «споживче законодавство» є умовним, використовується для зручності і позначає відносини за участю споживачів. (Г. А. Осетинська) [1, с. 15];

2) термін «споживче правовідношення» застосовується для позначення особливих правовідносин, які виникають, як правило, на підставі публічного договору, в якому одна сторона – підприємець на професійних засадах взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів у сфері роздрібної торгівлі, виконання робіт або надання послуг в сфері транспортних перевезень, зв'язку,

медичного, готельного, банківського обслуговування тощо, а друга сторона – фізична особа, яка придбаває товари, замовляє роботи чи послуги для задоволення своїх побутових (непідприємницьких) потреб. (О. Ю. Єгоричева) [2, с. 7];

3) вживається термін «інститут захисту прав споживачів», який є правовою спільністю, що належить до комплексних правових утворень, оскільки норми, що входять до її структури мають різну галузеву приналежність, юридичну спрямованість і «вертикальну ієрархію» [3, с. 190; 4, с. 47]. Даний комплексний правовий інститут утворює система норм, що закріплюють особливості правового становища споживача [3, с. 193]. Проте основне регулювання відносин за участю споживачів здійснюється нормами цивільного права, що містяться, насамперед, у ЦК України та Законі України «Про захист прав споживачів» та в актах цивільного законодавства. На думку прихильників даної концепції, у структурі цивільного права даний інститут становить цілісну систему норм, що є комплексним цивільно-правовим інститутом, оскільки містить норми різних інститутів цивільного права, об'єднаних за такою ознакою, як участь у цивільно-правових відносинах особливого суб'єкта — споживача, наділеного законом специфічними правовими можливостями. (Г. Колісникова, О. О. Старицька).

Слід погодитися із тим, що інститут захисту прав споживачів є комплексним правовим інститутом, який об'єднує правові норми конституційного, адміністративного, кримінального, екологічного, господарського та цивільного права. Об'єднуючим фактором виступає споживач, права та законні інтереси якого покликаний захищати даний правовий інститут. Однак для позначення правовідносин, в яких споживач бере безпосередню участь, найбільш вдалим, на нашу думку, є термін «правовідносини за участю споживача». Важко стверджувати про існування кримінальних, адміністративних, екологічних і інші публічних правовідносин за участю споживача, так як останній не є безпосереднім їх учасником. Споживач може виступати в якості потерпілого, якщо незаконними діями йому завдано шкоду, що дозволяє включити його до суб'єктів кримінального чи адміністративного права, однак не робить його учасником відповідних правовідносин. У цьому випадку слід підтримати думку Р. О. Халфіної про те, що поняття учасника правовідносин вужче, ніж поняття суб'єкта права, оскільки для правовідносин цікаві не всі потенційні можливості осіб, які приймають в них участь, а ті їх особливі властивості, які визначають можливість участі у конкретному правовідношенні [4, с. 115].

У зв'язку з тим, що правовідносини за участю споживача мають комплексний характер їх можна поділити на такі види:

- правовідносини, що виникають між суб'єктом підприємницької діяльності і державою (у цих правовідносинах споживач безпосередньої участі не приймає, однак вони є основоположними для реалізації державою ефективної політики охорони і захисту прав споживачів. Із двома наступними

видами правовідносин їх об'єднує мета – забезпечення правової рівності економічно нерівних учасників цивільного обороту);

- правовідносини, що виникають між споживачем і суб'єктом підприємницької діяльності (цивільні правовідносини за участю споживача);

- правовідносини, що виникають з метою захисту порушених прав споживача, які реалізуються у порядку цивільного, адміністративного та кримінального судочинства.

Істотною особливістю цивільних правовідносин за участю споживача є їх комплексний (приватно-публічний) характер, який обумовлений нерівним становищем споживача як слабкої сторони договірних відносин. Публічний характер правовідносин за участю споживача визначається тим, що держава, здійснюючи регулювання економіки в цілому, розглядає захист прав споживачів не просто як один із інститутів права, а як один із пріоритетних напрямків своєї діяльності, спрямований на забезпечення конституційних прав людини і громадянина на життя, здоров'я, безпечне навколишнє середовище тощо.

Визначення поняття «правовідносини за участю споживачів» тісно пов'язане із законодавством про захист прав споживачів, основною метою якого є створення додаткових гарантій у сфері дотримання прав споживача, його захистом як більш слабого учасника цивільного обороту. Мета такого регулювання і захисту досягається завдяки внесенню публічних начал у цивільно-правові відносини за участю споживача, з однієї сторони, і комерційної (підприємницької) організації чи підприємця з іншої.

Наявність приватноправових та публічно-правових начал у правовідносинах за участю споживача об'єктивно впливає із цільового призначення інституту захисту прав споживачів, структури відповідного законодавства. Саме це особливе поєднання приватноправових і публічно-правових начал, яке спрямоване на усунення правової нерівності його суб'єктів, займає провідне місце у системі ознак правовідносин за участю споживача.

Таким чином, можна виокремити ряд ознак, які притаманні цивільному правовідношенню за участю споживача:

1) виникає між споживачем, який має намір придбати товари (роботи, послуги), придбаває товари (роботи, послуги), користується товарами (результатом робіт, послуг) для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із здійсненням ним підприємницької діяльності, і його контрагентом чи потенційним контрагентом (виробником, продавцем, виконавцем тощо);

2) забезпечується державним захистом споживача як слабкої сторони за допомогою особливих правових форм, засобів та методів впливу, які гарантують баланс інтересів споживача і суб'єкта підприємницької діяльності;

3) характеризуються поєднанням приватноправових та публічно-правових норм в регулюванні даних відносин, що спрямоване на усунення правової нерівності його суб'єктів;

4) має оплатний характер, який породжує у передбачених законом або договором випадках обов'язок контрагента споживача безоплатно здійснити дії, спрямовані на забезпечення належної якості реалізованого товару (роботи, послуги).

Отже, цивільні правовідносини за участю споживача – це суспільні відносинами, що врегульовані нормами цивільного законодавства, умовами договору, звичаями ділового обороту та виникають між споживачем, який придбаває товари, замовляє роботи, послуги або має намір придбати товари, замовити роботи, послуги для задоволення особистих або інших потреб, не пов'язаних із здійсненням ним підприємницької діяльності, та його реальним або потенційним контрагентом (продавцем, виконавцем, наймодавцем, виготовлювачем, імпортером, уповноваженою виготовлювачем (продавцем) юридичною особою або фізичною особою-підприємцем).

Список використаних джерел:

1. Осетинська Г.А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 220 с.

2. Єгоричева О.Ю. Цивільно-правова відповідальність за продаж споживачам товарів неналежної якості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НДІ приватного права і підприємництва ім. Ф.Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2014. 20 с.

3. Колісникова Г. Загальна характеристика інституту «захисту прав споживачів» та його місце в системі права і в системі законодавства України. *Право України*. 2010. №1. С.189-193.

4. Старицька О.О. Поняття та структурні елементи інституту захисту прав споживачів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Випуск 6. Том 1. С. 46-50.

5. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. Москва, 1974. 349 с.